

УДК 332.025 : 005.56 : 630.6

**ЗМІСТОВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПУБЛІЧНО-ПРИВАТНИХ ФОРМ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО ПРОСТОРОВОГО РОЗВИТКУ СФЕРИ
ЛІСОКОРИСТУВАННЯ**

**SUBSTANTIVE CHARACTERISTICS OF PUBLIC-PRIVATE FORMS
OF SUSTAINABLE SPATIAL DEVELOPMENT USE OF FOREST**

Оксана САКАЛЬ,

доктор економічних наук,
Державна установа «Інститут економіки
природокористування та сталого розвитку
Національної академії наук України», Київ

Oksana SAKAL,

Doctor of Economic Sciences,
Public Institution «Institute of Environmental
Economics and Sustainable Development of the
National Academy of Sciences of Ukraine», Kyiv

Досліджено такі форми публічно-приватного партнерства у сфері лісокористування, як концесія, спільна діяльність і договір обслуговування. Проаналізовано їх змістовні характеристики, законодавче забезпечення та застосування у практиці лісогосподарювання в Україні. Запропоновано напрями імплементації зазначених форм, зважаючи на переваги і недоліки концесії, спільної діяльності та договору обслуговування, а також специфіку національної сфери лісокористування.

Ключові слова: концесія, спільна діяльність, договір обслуговування, лісокористування, державна власність, інвестування.

The article is devoted to the study of such forms of public-private partnership in the field of forest use as concession, joint activity and services contract. The substantive characteristics of these forms, legislative support of it application in the practice of forest use in Ukraine are analysed. The directions of it implementation in the domestic practice are proposed, taking into account the advantages and disadvantages of the concession, the joint activity, the service contract and the specifics of the sphere of forest use.

Key words: concession, joint activity, service contract, forest use, state-owned enterprises, investment.

Постановка проблеми. Необхідність реформування лісового господарства України дискутується вже тривалий час як у науковій літературі, так і експертному середовищі. Шляхи здійснення реформ у галузі різняться як радикальним характером змін економічних відносин власності на основний ресурс, так і копіюванням зарубіжного досвіду організації її функціонування. При цьому публічно-приватне партнерство розглядається як один із перспективних напрямів забезпечення еколого-економічної ефективності лісогосподарювання, упровадження якого передбачено і низкою складових економічної реформи лісового господарства, а також реформою управління державною власністю. Зокрема, у липні 2017 року Міністерство економіки України представило стратегічне бачення Уряду України перспектив поведінки з державними підприємствами,

що перебувають у підпорядкуванні центральних органів виконавчої влади. Визначено перелік підприємств, які в довгостроковому періоді повинні залишатися у державній власності, передаватися в концесію, приватизуватися чи ліквідуватися. Для передачі в концесію (у тому числі після відповідних змін у законодавстві) рекомендовано 333 державні лісогосподарські підприємства – об'єкти лісового господарства [1]. Чинним законодавством України передбачено лише договірний механізм реалізації державно-приватного партнерства, а його норми не поширюються на лісові відносини. Зазначені наміри потребують деталізації форм такого партнерства, змістовні характеристики яких повинні сприяти розвитку лісової галузі України як у сучасних соціально-економічних умовах, так і перспективі, адже динамічні зміни елементів економічної системи обумовлюють постійний пошук нових шляхів забезпечення сталого лісокористування.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. В економічній теорії напрацьовано теоретико-методологічні засади публічно(державно)-приватного партнерства загалом, які конкретизовано в розрізі форм його здійснення. Так, проблематику поєднання адмінресурсу і приватної ініціативи підприємницьких структур у сфері природокористування, суттєвого переформатування інституціонального забезпечення партнерських відносин між цими структурами і державою (територіальною громадою) стосовно використання природних ресурсів в умовах децентралізації влади та реформи місцевого самоврядування, державно-приватного партнерства як ефективної форми підприємництва у лісовому секторі України висвітлено, зокрема, у працях М. Хвесика, В. Голяна, А. Карпука, Г. Мішеніної, О. Шубалого. Незважаючи на поглиблене дослідження проблем партнерства в лісокористуванні, існує потреба в науковому обґрунтуванні змістовних характеристик публічно-приватних форм забезпечення сталого просторового розвитку галузі, яке б дало змогу максимально узгодити суспільні та приватні інтереси щодо використання, збереження і відтворення лісоресурсного потенціалу відповідно до обмежень, що накладаються рівнем розвитку економічної системи. Саме тому ми розглядаємо сферу лісокористування в широкому сенсі, що охоплює всі процеси використання, охорони і відтворення лісових ресурсів, у тому числі соціально-економічних функцій лісових екосистем.

Мета дослідження – проаналізувати змістовні характеристики публічно-приватних форм забезпечення сталого просторового розвитку сфери лісокористування, зокрема таких, як концесія, спільна діяльність, договір обслуговування, та на основі цього запропонувати напрями їх упровадження в суспільну практику в Україні.

Виклад основного матеріалу. З погляду менеджменту виділяють три моделі управління державними лісами – комплексну, роздільну та модель передачі повноважень [2], котру іще називають

орендно-концесійною. *Концесія* – це надання з метою задоволення громадських потреб уповноваженим органом виконавчої влади чи органом місцевого самоврядування на підставі концесійного договору на платній та строковій основі юридичній або фізичній особі (суб'єкту підприємницької діяльності) права на створення (будівництво) та (або) управління (експлуатацію) об'єкта концесії (строкове платне володіння) за умови взяття суб'єктом підприємницької діяльності (концесіонером) на себе зобов'язань зі створення (будівництва) та (або) управління (експлуатації) об'єктом концесії, майнової відповідальності та можливого підприємницького ризику [3]. Це форма залучення іноземного капіталу шляхом надання уповноваженим органом у платне використання на визначений термін природно-ресурсних об'єктів іноземним юридичним або фізичним особам із публічними гарантіями. При цьому у процесі розвитку концесійної території часто можуть створюватися спільні підприємства з використанням капіталу концесіонера і публічного підприємства. Концесію розглядають також як механізм залучення високих технологій, зокрема енергозберігаючих, використання вторинних ресурсів [4].

Наведені визначення концесії демонструють ключову відмінність вітчизняної (договірний механізм) та зарубіжної (різноманітність організаційно-правових форм) практики реалізації такого партнерства. У міжнародній практиці виділяють різні механізми (типи) концесійних угод залежно від подальшої долі об'єкта концесії після завершення угоди (рис. 1).

Застосування концесій у лісовому секторі характерно для країн з високим рівнем лісистості та є раціональним щодо розвитку їх деревообробних потужностей і транспортної інфраструктури [5, 6, 2]. Однак у цілому за нинішніх умов така форма публічно-приватного партнерства, як концесія, виявилася неефективною у сфері лісокористування у зв'язку з високим ризиком несталої експлуатаційної політики приватних структур.

ВОТ (build – operate – transfer) – будівництво – управління – передача

- Концесіонер здійснює будівництво й експлуатацію (переважно на праві власності) об'єкта протягом устанавленого терміну, після чого останній передається державі

ВТО (build – transfer – operate) – будівництво – передача – управління

- Концесіонер споруджує б'єкт, який передається державі у власність відразу після завершення будівництва, після чого передається в експлуатацію концесіонеру

ВГО (build – own – operate) – будівництво – володіння – управління

- Концесіонер будує об'єкт і здійснює подальшу експлуатацію на основі права власності, термін дії якого не обмежується

ВООТ (build – own – operate – transfer) – будівництво – володіння – управління – передача

- Передбачає володіння і користування концесіонером збудованим об'єктом на праві приватної власності протягом певного терміну, після закінчення якого об'єкт переходить у власність держави

ВВО (buy – build – operate) – купівля – будівництво – управління

- Форма продажу, яка включає відновлення або розширення існуючого об'єкта, коли держава продає об'єкт приватному сектору, який здійснює необхідні вдосконалення для ефективного управління

Рис. 1. Механізми концесійних угод у міжнародній практиці (розроблено за [4])

Відповідно до чинного Закону України «Про концесії» від 16 липня 1999 р. № 997-ХІV у концесію не передбачено надання об'єктів права державної чи комунальної власності, які використовуються для здійснення діяльності в лісовому господарстві. У сфері природокористування, особливо лісокористування, публічне (державне) регулювання насамперед полягає у контролі концесіодавцем (залежно від форми власності на ресурс), а також державою стану та якості лісових екосистем, природних ресурсів і навколишнього природного середовища загалом, на які можуть поширюватися умови договору концесії. При цьому слід урахувати, що вплив діяльності в рамках концесії на еколого-соціальні функції лісів, лісові екосистеми важко оцінити в довгостроковому періоді і співвідносити їх з роботами на конкретній земельній лісовій ділянці.

Однак, зважаючи на труднощі з фінансуванням масштабних робіт, вважаємо, що можливо доповнити (деталізувати) законодавчо встановлений перелік робіт щодо будівництва та експлуатації

автомобільних доріг, об'єктів дорожнього господарства, інших дорожніх споруд, у тому числі в лісовому господарстві. Враховуючи рекреаційний потенціал лісів України, доцільно також поширити концесійну діяльність на будівництво та експлуатацію готелів, туристичних комплексів, кемпінгів та інших відповідних об'єктів індустрії туризму на землях лісогосподарського призначення за їх цільовим використанням. Важливо, що запропонована концесійна діяльність повинна здійснюватися згідно із затвердженою класифікацією видів цільового призначення земель, упереджувати можливість їх трансформації на нелісові ділянки з дотриманням принципу нарощення рівня лісистості території. Останнє може конкретизуватися умовами договору концесії, що потребує внесення змін і доповнень у відповідні норми чинного законодавства. Ще одним алгоритмом розвитку концесій у сфері лісокористування в Україні є застосування концесійних договорів до відокремлених об'єктів державної власності – земельної лісової ділянки стосовно вирішення окремого завдання її використання, урахувуючи

наведені вище обмеження в частині зміни цільового призначення ділянки.

Вважаємо доцільним розвиток вітчизняного інституціонального забезпечення у сфері лісокористування за такими типами концесійних угод, як ВОТ (будівництво – управління – передача), відповідно до умов котрої концесіонер здійснює будівництво й експлуатацію (переважно на праві власності) об'єкта протягом установленого терміну, після чого останній передається державі, а також ВООТ (будівництво – володіння – управління – передача), що передбачає володіння і користування концесіонером збудованим об'єктом на праві приватної власності протягом певного терміну, після закінчення якого об'єкт переходить у власність держави.

Спільна діяльність як одна з форм публічно-приватного партнерства згідно з українським законодавством здійснюється за договором про спільну діяльність, у рамках якого сторони (учасники), кількість котрих не обмежується, зобов'язуються спільно діяти без створення юридичної особи для досягнення певної мети [7]. Державні підприємства лісового господарства, які входять до сфери управління Державного агентства лісових ресурсів України, відповідальні за весь комплекс лісогосподарських робіт – від садіння лісу до проведення рубок головного користування, а також володіють потужностями з первинної обробки деревини [8, с. 9]. На такі підприємства поширюються норми Порядку укладення державними підприємствами, установами, організаціями, а також господарськими товариствами, у статутному капіталі яких частка держави перевищує 50 відсотків, договорів про спільну діяльність, договорів комісії, доручення та управління майном, що визначає механізм укладення відповідними суб'єктами господарювання договорів про спільну діяльність, договорів комісії, доручення та управління майном.

Перспективу розвитку цієї форми публічно-приватного партнерства у сфері лісокористування вбачаємо в активізації іноземної інвестиційної діяльності. Відповідно до чинного законодавства іноземні інвестиції можуть здійснюватися, окрім іншого, у формах, у тому числі без створення юридичної особи, на підставі договорів із суб'єктами господарської діяльності України [9]. Ураховуючи тимчасову заборону вивезення за межі

території нашої держави в митному режимі експорту лісоматеріалів необроблених деревних порід, така діяльність має концентруватися на обробленні деревини та виготовленні виробів з деревини.

Спільна діяльність, у тому числі у формі іноземних інвестицій, незважаючи на значні позитивні фінансові ефекти, має низку застережень. Її ризики спричинені специфікою вкладів учасників спільної діяльності у сфері лісокористування. Якщо учасник вносить у спільну діяльність (спільне майно), зокрема, біологічні активи, вона набуває таких характерних ознак згідно із Міжнародним стандартом бухгалтерського обліку 41 «Сільське господарство» [10]: здатність змінюватися, адже живі тварини та рослини здатні до біологічної трансформації; управління змінами, що спрощує біологічне перетворення шляхом поліпшення або принаймні стабілізації умов, необхідних для того, щоб цей процес відбувався; оцінка змін, пов'язаних із біологічним перетворенням. Біологічна трансформація призводить до змін активу завдяки [10]: росту (збільшення кількості або поліпшення якості тварини чи рослини); дегенерації (зменшення кількості або погіршення якості тварини чи рослини); відтворенню (створення нових живих тварин або рослин). Для мінімізації ризиків положення договору про спільну діяльність мають бути жорстко специфіковані й орієнтовані на охорону, збереження і відтворення лісоресурсного потенціалу України.

Таку форму публічно-приватного партнерства, як *договір обслуговування*, законодавством України не визначено. Її зміст можна досліджувати через термінологію теорії прав власності, згідно з якою будь-яку угоду про обмін повноваженнями та їх захист, що є результатом усвідомленого й вільного вибору в загальних рамках взаємодії, які задані інститутами, можна назвати контрактом, а конкретні ж рамки взаємодії, котрі регламентують умови здійснення угод, визначаються положеннями контракту або договору між безпосередніми учасниками взаємодії [11, с. 168].

Необхідно чітко розмежовувати цивільно-правові договори та договори як форми публічно-приватного партнерства відповідно до їх мети, суспільного цілепокладання, виходячи із еколого-соціальних функцій лісів, а також надалі поглиблювати зміст

публічно-приватних форм відносин згідно із специфікою галузі застосування.

Головною ознакою договору обслуговування як форми публічно-приватного партнерства має бути участь публічного партнера щодо об'єктів державної або комунальної власності. Таким чином, при договірному врегулюванні майнових відносин лісогосподарських підприємств доцільно застосовувати принципи, загальні положення та нормативні моделі конкретних договорів, закріплені в розділі II Цивільного кодексу України [7].

Розглянемо економічний та екологічний аспект договірних відносин у сфері лісочористування. Перший проявляється через особливості послуг як виду діяльності, робіт, у процесі виконання яких не створюється новий матеріально-уречевлений продукт, котрого раніше не було, але змінюється якість уже створеного продукту

[12, с. 80; 13, с. 43–44]. Результати наданої послуги визначаються як специфічна форма товару [14, с. 292]. Екологічний аспект договірних відносин полягає в тому, що з юридичного погляду договорів у публічно-правовій сфері основною їх ознакою в екологічному праві визнають публічний інтерес, загальні блага, які передбачають спільну діяльність учасників договору для досягнення соціально значимої мети. Публічний екологічний інтерес та загальні блага як основні об'єкти й умови суспільного еколого-правового договору визначені Конституцією України [14, с. 325].

Наведені змістовні характеристики таких публічно-приватних форм забезпечення сталого просторового розвитку сфери лісочористування, як концесія, спільна діяльність, договір обслуговування, дають змогу окреслити напрями їх упровадження в суспільну практику (рис. 2).

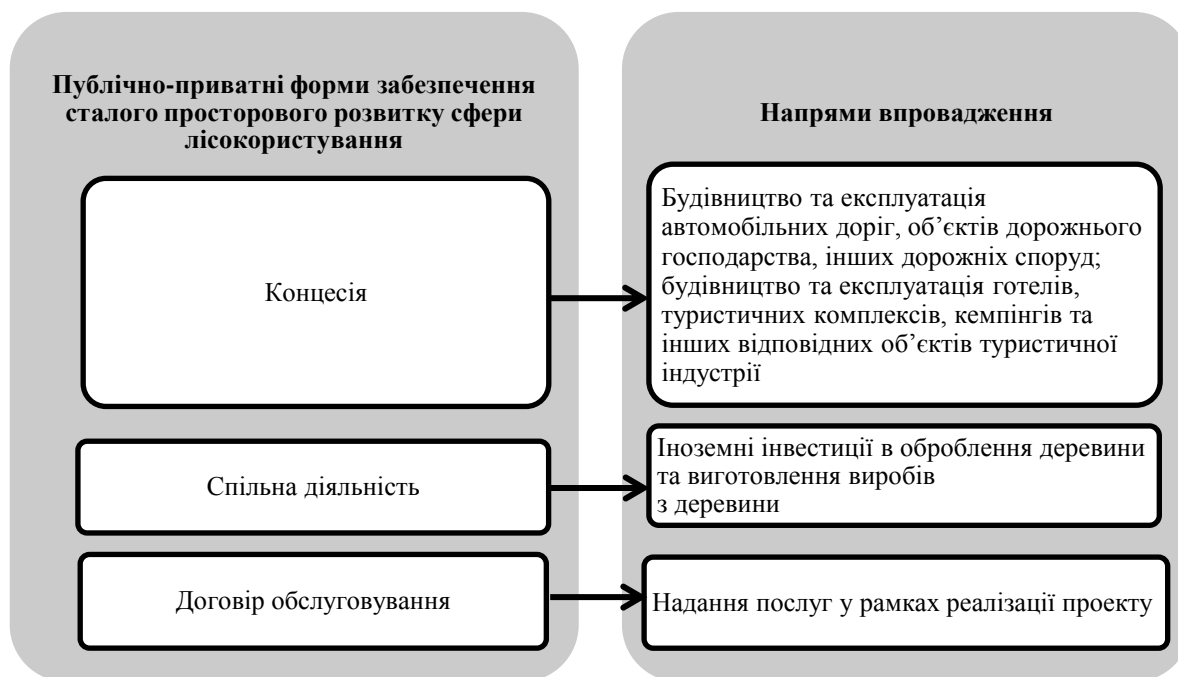

Рис. 2. Напрями впровадження окремих публічно-приватних форм забезпечення сталого просторового розвитку сфери лісочористування в Україні

Запропоновані напрями обумовлюють необхідність розробки спеціальних норм регулювання договірних відносин обслуговування, а також моделей договорів, які б урахували еколого-економічні аспекти сфери лісочористування, у тому числі орієнтували на узгодження суперечливих публічно-приватних інтересів. Важливо зважати на те, що найбільшим ризиком реалізації будь-якого договору публічно-приватного партнерства у сфері

лісочористування є оцінювання ефективності діяльності лише за технічними/операційними аспектами. Тому умови договорів обслуговування повинні зосереджуватися на мінімізації такого ризику.

Висновки. Аналіз чинного законодавства України щодо державно-приватного партнерства, зокрема таких його форм, як концесія та спільна діяльність, свідчить про те, що сфера лісочористування перебуває поза його дією. Відповідно до зарубіжних

організаційних моделей управління державними лісами в перспективі для ефективного функціонування лісового сектору в ньому має набути поширення практика публічно-приватного партнерства. Змістовні характеристики концесії, спільної діяльності та договору обслуговування як публічно-приватних форм забезпечення сталого просторового розвитку сфери лісокористування потребують деталізації, оскільки їх специфікою є неминучий конфлікт інтересів, спричинений наявністю суспільних потреб і цілей та комерційною мотивацією приватного партнера. Суспільним інтересом у сфері лісокористування є забезпечення ефективного управління природно-ресурсними активами на користь їх основного власника – держави або громади, що в цілому стосується всіх форм публічно-приватного партнерства. Механізми захисту комерційних інтересів приватного партнера достатньо розроблені в суспільній практиці, їх модернізація систематично відбувається з розвитком економічних відносин. Перспективами подальших досліджень є обґрунтування найбільш дієвих форм партнерства у сфері лісокористування, що забезпечують максимальне узгодження суспільних і приватних інтересів для сталого просторового розвитку.

Список використаних джерел

1. Стратегічне бачення управління державними підприємствами [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Мінекономрозвитку. – Режим доступу : <https://goo.gl/vtWF2H>.
2. Полякова Л. Моделі управління державними лісами [Електронний ресурс] / Л. Полякова. – Режим доступу : https://www.ekoinform.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=228%3A2017-03-21-10-39-40&catid=7%3A2009-07-06-09-51-16&Itemid=41&lang=ru.
3. Закон України «Про концесії» № 997-ХІV від 16 липня 1999 р. [Електронний ресурс] / Ред. 25.03.2018 р. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997-14>.
4. Бабына И.В. Концессия как форма сотрудничества с иностранными инвесторами: проблемы и перспективы развития в Республике Беларусь / И.В. Бабына, Я.А. Костейко. – Гомель : ЦИИР, 2010. – 104 с.
5. Карпук А.І. Державно-приватне партнерство у лісовому господарстві: інноваційно-інвестиційний аспект / А.І. Карпук // Інвестиції: практика та досвід. – 2011. – № 21. – С. 10–13.
6. Парфенов А.Е. Иностранный концессионный капитал в советской лесной промышленности: условия привлечения и результаты использования (1918–1930 гг.) : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. экон. наук : спец. 08.00.01 «Экономическая теория» [Электронный ресурс] / А.Е. Парфенов. – Волгоград, 2007. – Режим доступа : http://discollection.ru/article/20102007_parfenov_aleksandr_evgen_evich_71812/32007.
7. Цивільний кодекс України № 435-IV від 16.01.2003 р. [Електронний ресурс] / Ред. 01.01.2019 р. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n3112>.
8. Лісове господарство України / Державне агентство лісових ресурсів України. – К., 2017. – 52 с.
9. Закон України «Про режим іноземного інвестування» № 93/96-ВР від 19.03.1996 р. [Електронний ресурс] / Ред. 25.06.2016 р. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/93/96-%D0%B2%D1%80>.
10. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 41 (МСБО 41). Сільське господарство [Електронний ресурс] / Міжнародні стандарти фінансової звітності (версія перекладу українською мовою – 2016 рік). – Режим доступу : https://www.minfin.gov.ua/uploads/redactor/files/IAS%2041_ukr_2016.pdf.
11. Дроздова Н.Г. Інституціональні проблеми задоволення державних потреб в умовах ринкових відносин: теоретико-методологічний аспект / Н.Г. Дроздова // Теорія та практика державного управління. – 2012. – Вип. 3. – С. 163–170.
12. Герасимчук В.Г. Міжнародна економіка : навч. посіб. / В.Г. Герасимчук, С.В. Войтко. – К. : Знання, 2009. – 302 с.
13. Кучин С.П. Особливості та перспективи розвитку сфери послуг в Україні / Кучин С.П., Сарматичка Н.В. // Економіка та управління національним господарством. – 2011. – №. 3 (15). – С. 43–46.
14. Договір як універсальна правова конструкція : [монографія] / [А.П. Гетьман, В.І. Борисова, О.П. Євсєєв та ін.]; за ред. А.П. Гетьмана, В.І. Борисової. – Х. : Право, 2012. – 432 с. – (Серія «Харківська правова школа»).

References

1. Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine (2017). *Stratehichne bachennia upravlinnia derzhavnymy pidpriemstvamy* [Strategic vision of management of state enterprises]. Retrieved from <https://goo.gl/vtWF2H>.
2. Poliakova, L. (2017). *Modeli upravlinnia derzhavnymy lisamy* [State forests management models]. Retrieved from https://www.ekoinform.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=228%3A2017-03-21-10-39-40&catid=7%3A2009-07-06-09-51-16&Itemid=41&lang=ru [in Ukrainian].
3. Verkhovna Rada of Ukraine (2018). *Pro kontsesii* [On Concessions]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997-14>.
4. Babyna, I.V. & Kosteiko, Ia.A. (2010). *Kontsessiia kak forma sotrudnichestva s inostrannymi investorami: problemy i perspektivy razvitiia v Respublike Belarus* [Concession as a form of cooperation with the foreign investors: problems and perspectives of development in Belarus]. Gomel: TcIIR [in Russian].
5. Karpuk, A.I. (2011). *Derzhavno-pryvatne partnerstvo u lisovomu hospodarstvi: innovatsiino-investytsiinyi aspekt* [Public-private partnership in forestry: innovative-investment aspect]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, 21, 10–13 [in Ukrainian].
6. Parfenov, A.E. (2007). *Inostrannyi kontcessionnyi kapital v sovetskoii lesnoi promyshlennosti: usloviia privlecheniia i rezultaty ispolzovaniia (1918–1930 gg.)* [Foreign concessionary capital in the Soviet forest industry: conditions for attracting and results of use (1918–1930)]. *PhD dissertation*. Retrieved from http://discollection.ru/article/20102007_parfenov_aleksandr_evgen_evich_71812/3/007 [in Russian].
7. Verkhovna Rada of Ukraine (2003). *Tsyvilnyi kodeks Ukrainy* [Civil Code of Ukraine]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n3112>.
8. State Forest Resources Agency of Ukraine (2017). *Lisove hospodarstvo Ukrainy* [Forestry of Ukraine]. Kyiv, State Forest Resources Agency of Ukraine. 52 p. [in Ukrainian].
9. Verkhovna Rada of Ukraine (1996). *Pro rezhyim inozemnoho investuvannia* [On the regime of foreign investments]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/93/96-%D0%B2%D1%80>.
10. Mizhnarodni standarty finansovoi zvitnosti (2016). *Mizhnarodnyi standart bukhhalterskoho obliku 41 (MSBO 41). Silske hospodarstvo* [International Accounting Standard 41 (IAS 41). Agriculture]. Retrieved from https://www.minfin.gov.ua/uploads/redactor/files/IAS%2041_ukr_2016.pdf [in Ukrainian].
11. Drozdova, N.H. (2012). *Instytutsionalni problemy zadovolennia derzhavnykh potreb v umovakh rynkovykh vidnosyn: teoretyko-metodolohichniy aspekt* [Institutional problems of satisfying state needs in the conditions of market relations: theoretical and methodological aspect]. *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia*, 3, 163–170 [in Ukrainian].
12. Herasymchuk, V.H. & Voitko, S.V. (2009). *Mizhnarodna ekonomika* [International Economics]. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].
13. Kuchyn, S.P. & Sarmatytska, N.V. (2011). *Osoblyvosti ta perspektyvy rozvytku sfery posluh v Ukraini* [Features and prospects of the service sector development in Ukraine]. *Ekonomika ta upravlinnia natsionalnym hospodarstvom*, 3(15), 43–46 [in Ukrainian].
14. Hetman, A.P., Borysova, V.I., Yevsieiev, O.P. et al. (2012). *Dohovir yak universalna pravova konstruktsiia* [Contract as a universal legal structure]. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 6 березня 2019 року